

ТЕКСТ ДЛЯ ЧТЕНИЯ

• 8 КЛАСС

ХОТОЙ ОБОТО

Биһиги оттуу сылдьан Хайаада диэн сиргэ төрөөбүт хотойу көрбүшпүт. Кини биир оҕолооҕо. Оҕото бэйэтин саҕа улааттар даҕаны, ыраах көппөт. Уйатыттан сиргэ түһэр, сиртэн олорор мутугар көтөн тахсар. Сарсыарда ийэтэ бултуу барарыгар мутукка олорон хаалар. Киэһэ ийэтэ кэлиэр диэри мутугар ол курдук олорор. Маһынан халбарыччы астахха кыһыран түүтүн сахсатар, өрө үллэн тахсар уонна сүр үлүгэрдик чаачыгыраччы сангарар. Оннооҕор өлбүт турааҕы аҕалан тиитин анныгар ууран кэбистэххэ, ийэтэ кэлиэр диэри сиэбэт. Киэһэ ийэтэ кэллэбинэ эрэ сиргэ түһэр.

Ийэтэ сорох ардыгар сүүрбэччэ көс сиртэн өрүс балыгын аҕалар. Оччоҕо үөрүү-көтүү, сапсыныы бөҕө. Ийэтин кэһиитин кытта холбуу били турааҕы эмиэ сиэн кэбиспит буолар.

Сарсыарда ийэтэ барбытын кэннэ көрдөххө, хотой оҕото бэҕэһээни мутугар бобуччу тутуһан, баҕыырдаах тынырахтара килбэһэн, тумса токуруйан олорор буолар.

Хотой оҕото даҕаны ийэтин тылын олус истимтиэ эбит, ийэтэ барарыгар ханна олордубутай да, онтон уһун күнү быһа биирдэ халбарыйан көрбөт.

Ыйытыктар (вопросы):

1. Хотой тас дьүһүнэ хайдаҕый?
2. Хотой оҕото кыһырдаҕына эбэтэр үөрдэбинэ хайдах буоларый?
3. Хотой тугунан аһылыктанарый?
4. Ийэтэ оҕотугар (хотойго) хайдах кыһалларый?
5. Кэпсээни истэн баран тугу өйдөөтүн?

Эппиэтэ.

1. Хотой оҕото сахсаҕар түүлээх, баҕыырдаах килбэспит тынырахтаах, токур тумсулаах.
2. Хотой оҕото кыһырдаҕына түүтүн сахсатар, сүр үлүгэрдик чаачыгыраччы сангарар.
3. Өлбүт турааҕынан, балыгынан аһылыктанар.
4. Ийэтэ оҕотун харыстаан мас анныгар саһыарар. Ыраахтан балык аҕалан аһатар.
5. Хотой оҕото ийэтин тылын наһаа истэр, кыра буолан ыраах көппөт эбит.

ЧЫЫЧААХ ТҮБҮГЭ

Сайын сир-дойду тупсан, көбөрөн турдабына чыычаах уйа туттар түбүккэ түһэр. Уйатыгар биэс-алта сымыты сымыттыыр. Ажалара сымыты эмиэ баттаһар, оҕолоро табыстахтарына ас булан аһатыһар. Чыычаах оҕото маннай харабынан көрбөт, ньулдыаҕай, ханнык эмэ бытаама түүлээх буолар, ол иһин ийэ чыычаах уйаттан турбат. Оҕолорун тымныттан көмүскээн кынатынан сабан сытар. Ити кэмнэ ажалара ас таһан аһатар. Чыычаах оҕолоро биир хоноот айахтарын атан ас көрдүүлэр. Маннай утаа кинилэргэ адьас сымнаҕас ас наада, быһыта тытыллыбыт чиэрбэ, кыра үөн-көйүүр. Кэлин сахсырҕаны, кумаары, хомурдуоһу да сиир буолан бараллар.

Чыычаах оҕолоро түүлэнэн-өннөнөн, аһы бэйэлэрэ булан аһыыр буолтарын да иһин, ийэлээх аҕаттан түбүк син биир араһат. Кинилэр маннай утаа ханна баалларын эрэ биллэрэн, быыстала суох чырылыыры эрэ сатыылар, үгүс сананы сатаан таһаарбаттар. Ону ийэлээх аҕа батыһыннара сылдьаннар хайдах санарарга, хайдах саһарга, көтөргө үөрэтэллэр. Маннайгы хаһыннар оту-маһы хаҕдарытан эрдэхтэринэ чыычаахтар үөрдүһэллэр, сылаалаах уһун айанна барарга уопсай күүстэринэн бэлэмнэнэллэр, көтөргө эрчиллэллэр. Биир сиргэ уһуннук олоботторун эһиги билэбит, олорон баран эмискэ «сир» гына өрө көтөн тахсаллар. Ити аата уһун айанна бараары сырыттаһтара.

Ыйытыктар (вопросы):

1. Чыычаахтар хаһан уйа тутталларый?
2. Чыычаах тас дьүһүнэ хайдаҕый?
3. Чыычаах оҕолоро хайдах аһыылларый?
4. Ийэлээх ажалара оҕолорун туохха үөрэтэллэрий?
5. Кэпсээни истэн баран тугу өйдөөтүн?

Эппиэтэ.

1. Чыычаах сайын сир-дойду тупсан, көбөрөн турдабына чыычаах уйа туттар түбүккэ түһэр уонна биэс-алта сымыты сымыттыыр.
2. Чыычаах оҕото маннай харабынан көрбөт, ньулдыаҕай, ханнык эмэ бытаама түүлээх буолар, ол иһин ийэ чыычаах уйаттан турбат. Оҕолорун тымныттан көмүскээн кынатынан сабан сытар.
3. Маннай утаа кинилэргэ адьас сымнаҕас ас наада, быһыта тытыллыбыт чиэрбэ, кыра үөн-көйүүр. Кэлин сахсырҕаны, кумаары, хомурдуоһу да сиир буолан бараллар.
4. Ийэлээх аҕа батыһыннара сылдьаннар хайдах санарарга, хайдах саһарга, көтөргө үөрэтэллэр.
5. Чыычаахтар оҕолоругар наһаа кыһаналлар. Элбэххэ үөрэтэллэр.

Хаххан –хагдарыйбыт маска маарынныыр өгнөөх көпсөркөй түүлээх улахан көтөр. Кыната сымнаҕас куорсуннаах, хойуу түүлээх. Адьас тыаһа суох көтөн кэлэн, булдугар биирдэ сарбас гына түһэр. Атаҕа баҕыар курдук сыты тынгырахтаах. Онтунан кутуйаҕы, куобаҕы, өмүтүннэрэн куртуйаҕы даҕаны бобо харбыан сөп. Кытаахтаабыт булдун тыыннааҕар төлө туппат.

Хаххан - түүннү көтөр. Сырдыкка ырааҕы көрбөт, күнүһүн халын сискэ, хойуу лабаалаах маска хорҕойор эбэтэр мас көндөйүгэр, сыгынахха киирэн утуйан тахсар. Киэһэ хараҕа уоттанар, мутуктан мутукка түһэ сылдьан булдун кэтэһэр. Булду көрдөбүнэ, табыгастаах түгэни күүтэн олорон, эмискэ биирдэ сарбас гына түһэр да, баҕыас тынгыраҕынан батарыта тутан олорон баран, тырыта-хайыта тытан сиэбитинэн барар. Тугун да ордорбот, истэри-үөстэри, унуохтары-түүлэри барытын харайар.

Хаххан-бэрт сэрэх көтөр. Кыра да тыаһы үчүгэйдик истэр. Көп түүлээх кылгас моонньугар төбөтө мээчик курдук эрийэр, тула өтгүн анаарар. Киһиттэн өрүү куота сылдьар, киһи чугаһаатаҕына, суолун муннаран туора—маары көтөр, мутук быыһыгар саһан хаалар. Булдун кыайан кытаахтаан илпэтэҕинэ, киһиэхэ утарылаһар. Кыһыһырдаҕына, уһун хойуу түүтүн адаарытан баран, айаҕын кытарчы атан кэбиһэр, тумсун тыаһа лачырҕас буолар. Өллөбүнэ даҕаны булдун ыһыктыбат, хаххан ытарчалы ылбыт тынгыраҕын киһи кыайан араарбат.

Ыйытыктар (вопросы):

1. Хаххан тас дьүһүнэ хайдаҕый?
2. Хаххан кыһыһырдаҕына хайдах буоларый?
3. Хаххан хараҕа тоҕо уоттанарый?
4. Хаххан хайдах бултууруй?
5. Кэпсээни истэн баран тугу өйдөөтүң?

Эппиэтэ.

1. Хаххан –хагдарыйбыт маска маарынныыр өгнөөх көпсөркөй түүлээх улахан көтөр. Кыната сымнаҕас куорсуннаах, хойуу түүлээх.
2. Кыһыһырдаҕына, уһун хойуу түүтүн адаарытан баран, айаҕын кытарчы атан кэбиһэр, тумсун тыаһа лачырҕас буолар.
3. Хаххан - түүннү көтөр. Сырдыкка ырааҕы көрбөт, күнүһүн халын сискэ, хойуу лабаалаах маска хорҕойор эбэтэр мас көндөйүгэр, сыгынахха киирэн утуйан тахсар. Киэһэ хараҕа уоттанар, мутуктан мутукка түһэ сылдьан булдун кэтэһэр.
4. Булду көрдөбүнэ, табыгастаах түгэни күүтэн олорон, эмискэ биирдэ сарбас гына түһэр да, баҕыас тынгыраҕынан батарыта тутар.
5. Хаххан олус сэрэх көтөр. Сыты тынгырахтаах. Онтунан кутуйаҕы, куобаҕы, куртуйаҕы бобо харбыыр.